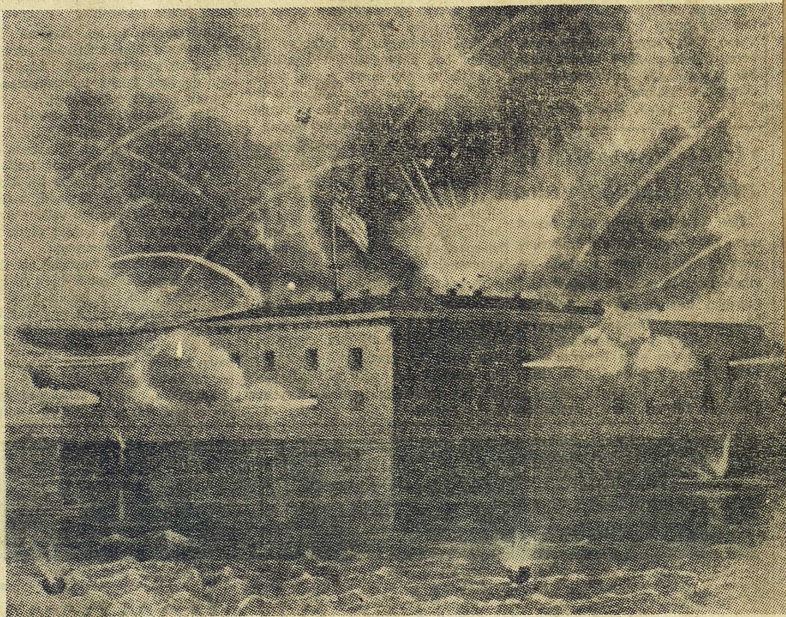

15/4
Herbert Tingsten:

Inbördeskriget, Amerika och världen

I dagarna är det bundra år sedan det amerikanska inbördeskriget började. Herbert Tingsten — som själv nämner sig som en av de "civil war fans" vilka har den ständigt växande litteraturen kring inbördeskriget som läshobby — skriver i denna och ett par följande artiklar om krigets orsaker och efterverkningar och om dess roll i den amerikanska historieskrivningen.

Inledningen till det amerikanska inbördeskriget — Fort Sumter i Syd-Carolina beskjuts av sydstatsartilleri 12—14 april 1861.

UNDER DESSA ÅR, i mitten av 1900-talet, tycks det att amerikansk historieskrivning, amerikansk folklore, till och med det amerikanska tänkandet kretsar kring en tyngdpunkt som kallas 'inbördeskriget'. Det är ett märkligt förhållande, och det beror uppenbarligen på något mera betydelsefullt än de förestående högtidligheterna vid hundraårsminnet. Våra hjärtan synes inte i dessa dagar tillhöra den samtida världen. Mitt i atomklyvningens tid vädrar vi krutröken från slagfältet vid Shiloh." Så skriver en framstående amerikansk forskare i ett nyligen utgivet historiografiskt samlingsverk, tillägnat en av inbördeskrigets mest lysande skildrare, Allan Nevins, och han betonar att den historiska och politiska debattens bundenhet vid inbördeskriget kännetecknat hela tiden efter krigets slut. Amerika har aldrig velat glömma sin nationella tragedi, kriget har fångat historikerna, medan andra forskningsfält försumrats. "Slaget vid Wilderness i grevskapet Spotsylvania har sedan länge överskuggat skogarna vid Argonne; Leytebukten trängs bort ur medvetandet, men Hampton Roads lever kvar."

Uttrycken är överdrivna, men tanken är väsentlig och riktig. Brytningar kring frågorna om krigets oundviklighet, krigsskulden, krigföringen, de segrandes och de

arbeten om general Grant som fältherre, om slaget vid Gettysburg, om stämningarna i den djupa Södern vid krigets slut, om negertruppernas rekrytering och insatser, om de "egentliga" orsakerna till att det gick som det gick. Tolkningarna av tolkningarna följer efter: är inte sydstatsprofessorerna X och Y bestämda av sin motvilja mot desegregationen då de klandrar nordstaternas ockupationsstyre, är inte professor Z påverkad av sitt hopp om avspänning mellan väst och öst då han söker visa att inbördeskriget kunnat undvikas?

Denna väldiga produktion blir till icke ringa del läst utanför

nia till Louisiana och Mississippi, från Missouri till Syd-Carolina. Jag kommer med rörelse ihåg några uttryck för romantiken och vördnaden: hur Douglas Freeman, Lees biograf, som varje dag stannade med hatten i handen inför hjältens staty i Richmond, blek och tårögd visade oss 35:e virginiska infanteriregementets sönderskjutna fana, hur i en liten stad ett tiotal veteraner i åttiårsåldern — män ur båda de stridande arméerna — marscherade i parad medan en musikår omväxlande spelade "Dixie" och "The Battle Hymn of the Republic".

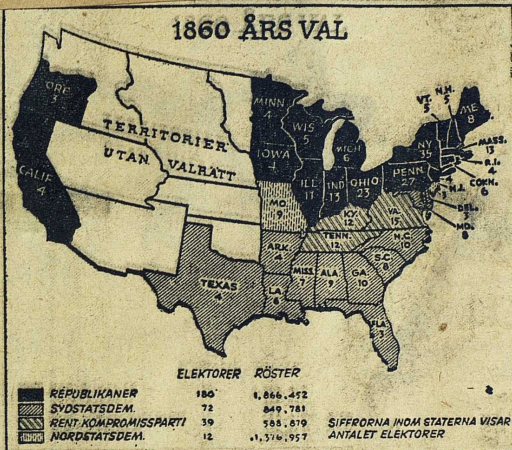
Att inbördeskriget fortfarande intresserar så mycket, att det synes stå så nära, att det fånglar både systembyggarna och detaljforskarna är inte svårt att förstå. Kriget var det ojämförligt största, mest förlustbringande och till sina översköldiga verkningar kanske det mest betydelsefulla mellan Napoleonkrigen och det första världskriget: två och en halv miljon soldater utskrivna, en halv miljon stupade, en krigsskådeplats som halva Europa med en gränslinje av 250 mil, fyra års oavbrutna strider, hundratals bataljer och hundratals generaler, en seger som innebar de besegrades totala underkastelse och en lång tid av ockupation och förtryck. I jämförelse med detta krig var de

ungefär samtidiga europeiska krigen — 1859, 1866, till och med 1870—1871 — korta, begränsade och föga kostsamma militära operationer. Själva krigets uppkomst, särskilt den konsolidering av Södern som var konflikternas förutsättning, erbjuder invecklade problem och kan ses från skiftande synpunkter. Militärt, ekonomiskt och politiskt ställer kriget stora och omtvistade frågor; nya metoder för krigföringen utbildades, människor och materiel utnyttjades i en omfattning utan motsvarighet under senare tid före 1900-talet, folkstyrelsen och friheten bevarades i stort sett trots anspänningen och maktkoncentrationen. Utgången av kriget blev ett befästande av den amerikanska demokratin och en eggelse för demokratiska riktningar i andra länder; den innebar också en seger för industrialism och kapitalism. Men de frågor som kriget gällde eller väckte står ännu kvar: möjligheten till fredlig samlevnad trots hårda motsättningar, möjligheten att i frihet sammanhålla ett stort, av variation och friktion präglat samhälle, möjligheten att begränsa och efter hand utplåna det traditionella herraväldet av en ras över en annan ras. Det kan sägas att kriget ledde till försoning och enighet, men också att det förs vidare som ett kallt krig i vår tids Amerika. Det är naturligt om erfarenheterna från ett århundrade tillbaka är levande i Amerika av i dag.

Vid inbördeskrigets utbrott bestod USA av 34 stater, varav 19 "fria", i vilka slaveriet var förbjudet och som hyste blott någon miljon negrer, och 15 slavstater med 4,5 miljoner negerslavar. Av slavstaterna bröt sig elva effektivt ut ur unionen — från Virginia i nordost till Texas i sydväst. Detta innebar att av unionens befolkning på 31 miljoner omkring 9 miljoner, varav 40 procent slavar, hörde till den revolutionära statsbildningen, "Amerikas konfedererade stater". Norden, Mellanvästern och den yttersta Västern stod mot Södern; utanför låg över en tredjedel av landet, territorier med ytterst gles befolkning, som ännu inte vunnit statlig position.

Varpå berodde utbrytningen och därmed inbördeskriget, som formellt var ett unionskrig mot upprorska för att återställa nationens enhet? Helt allmänt har det sagts att Norden och Södern,

för att bruka de vanliga sammanfattande orden, efter hand blivit så åtskilda i intressen, idéer och social och politisk struktur att en väpnad konflikt kunde framdrivas av vissa grupper som fick det stora flertalet i de båda områdena med sig i striden. Men i övrigt har förklaringarna av kriget skiftat inom en ganska vid ram. I äldre historieskrivning framställdes kriget ofta som en följd av stridande författningstolkningar; Nor-

Kartan visar utgången av 1860 års presidentval, då Abraham Lincoln blev president.

besegrades uppträdande efter kriget kan ännu få både politiker och vanliga människor att glöda av lidelse; tal om den tragiska arvet storhet och om den gemenskap som vunnits i dess tecken eggjar den nationella stoltheten. Historikerna har koncentrerats på denna tid ojämförligt mer än på någon annan. Allt finns här: de suveräna politiska, militära, ekonomiska, sociala, ideologiska och psykologiska perspektiven, detaljanalysen av omröstningar, drabbningar, utskrivningar, pressopinioner, finanseringsproblem, biografier över aktörerna, kyligt beskrivande, beundrande eller nedsättande. Den historiografi som sorterar och bedömer historieskrivarna och söker avslöja de djupa, icke redovisade motiven för deras hållning har blivit en vetenskapsgren av format. Floden av böcker fortfar att välla. Varje generation, varje regional grupp av historiker ställer nya frågor och ger nya svar. Inom loppet av något år utkommer tre eller fyra

fackmännens krets. Många-tusen amerikaner har inbördeskriget — främst sådant det avspeglas i böcker om generaler och fältslag — som läshobby, och även om denna grupp är mindre än den som läser "westerners", är den tillräckligt stor för att stimulera förläggare och tidskriftsredaktörer. (Sedan många år tillhör jag själv dessa "civil war fans".) De agerande gestalterna är inte bara legender, utan ständigt förnyade, utbyggda och diskuterade legender — det gäller främst de stora männen, Lincoln och Lee och Grant och Jefferson Davis och tio andra, men också de mera lokala och sekundära, generaler som Thomas, Beauregard och Gordon, politiker som Stevens, Benjamin och Cameron. Slagfälten är helgedomar där besökaren överväldigas av minnesmärken, sakuppgifter i broschyrer och på plakat, anvisningar och panoraman — något liknande finns inte vid Gravelotte eller ens vid Waterloo — och dessa friluftsmuseer är strödda från Pennsylvan-

noritet. Endast var fjärde familj ägde en slav, tio procent av den vita befolkningen ägde det stora flertalet slavar; de eleganta herrgårdar som dominerar de romantiska skildringarna från Södern var högst 500. Slavägarna gav tonen åt Söderns politik och dess — i jämförelse med Norden — torftiga intellektuella kultur. Den stora massan av vita, småbönder, anställda, hantverkare, arbetare och tjänare, såg i negrerna en underlägsen klass, som kunde bli farlig, om slaveriet upphävdes, och som gav dem själva ett mått av social prestige; det fanns bland dessa fattiga drag av bitterhet mot de rika, men mot negrerna kunde man hålla ihop. Under intryck av slavarnas värde för den agrara massproduktionen och

av Nordens fientlighet blev slaveriet en helgad institution. Att lära en slav att läsa eller skriva blev ett brott, likaså all agitation mot slaveriet. Under inflytandet av gamla tyska och engelska teorier idealiserades slaveriet. "I alla samhällssystem måste det finnas en klass som utför de låga sysslorna, trälgård", skrev en sydstatsguvernör. "Lyckligtvis har Södern funnit en ras som är anpassad för detta ändamål." Prälägsen klass, som kunde bli farlig, om slaveriet upphävdes, och som gav dem själva ett mått av social prestige; det fanns bland dessa fattiga drag av bitterhet mot de rika, men mot negrerna kunde man hålla ihop. Under intryck av slavarnas värde för den agrara massproduktionen och

förutsatte relativ jämlikhet bland de röstberättigade för att revolution skulle undvikas. I ordalag som underligt nog har en förebild hos Rousseau förkunnade han att "utan slaveri är ett varaktigt republikanskt styrelsesätt otänkbart". Genom att negrerna kristnades och tvingades att arbeta fick de åtnjuta sina "naturliga rättigheter". Ideologin blev inför faran alltmer lidelsefull och egenartad; konservatismen nådde en hänsynslöshet och extravagans som kanske är enastående i modern historia. "Slaveriet måste överallt avskaffas eller överallt återinföras", skrev professor Fitzhugh; hans rekommendation var att arbetarna i Norden skulle förvandlas till slavar. De mest stora drömmen om erövring av

den ansåg unionen oförstörbar, medan Södern hävdade rätt för de enskilda staterna att utträda. Det föga givande i denna tolkning blev snart klarlagt; den utgick från den argumentation som de båda parternas talesmän använde för att rättfärdiga konflikten, inte från de skäl som ledde till konflikt. Vid större betydelse har den tankegång haft som stannar vid ekonomiska skillnader och stridsämnen. Norden var mera industrialiserat än Södern — ehuru ännu övervägande agrar — och önskade höga skyddstullar för sina industriprodukter, medan Södern, som exporterade bomull, socker och tobak, begärde frihandel. Norden lockade genom sina ouppodlade viddar invandrare från Europa och ville ge dem jord till billigt pris, medan Södern fruktade att försvagas genom Nordvästerns tillväxt. Kriget har rent av setts — nära denna uppfattning står Charles Beard — som en medveten aktion från nordstatsindustrialismens sida för att forma Amerika efter sitt beläte.

Under senare år synes man alltmer ha övergått (eller återgått) till att se slaveriet och hållningen till denna Söderns "speciella institution" som det centrala i olikheter och motsättningar. Södern svetsades samman av slaveriet; inom Norden blev reaktionen mot slaveriet och motståndet mot dess utbredning allt starkare.

Söderns samhällsliv och samhällsdebatt är ett märkligt bevis på att en tämligen begränsad härskande klass kan sätta sin prägel på alla medborgargrupper inom en stat. Den egendom som bestod av slavar — värda omkring 4 miljarder dollar, hälften så mycket som Söderns odlade jord — var koncentrerad hos en liten mi-

Mellanamerika och Västindien, slavhandelsens legalisering och upprättande av en väldig slavstat, som skulle visa mänskligheten vägen tillbaka till antikens storhet.

I Norden försiggick en liknande kristallisering. Abolitionismen, på 1830-talet en tillflykt för utopister och galningar, var tjuguar senare det självklart korrekta för präster, intellektuella och överklasspolitiker i Nya England. Man organiserade genom "den underjordiska järnvägen" flykten av slavar från Södern till Kanada, man jämförde den för ett försök till revolt i Virginia hängde John Brown med Kristus på korset. Harriet Beecher Stowes "Onkel Toms Stuga" (1857) såldes i hundratusentals exemplar; "det är alltså denna lilla kvinna som ställt till detta stora krig", yttrade Lincoln, då mrs Stowe presenterades för honom efter krigets utbrott. De fredsälskande i norr och söder var affärsmännen, beroende av samarbete och goda konjunkturer, ett antal politiker som sökte hålla ihop sina organisationer inför den hotande kata-

A

se
kv
st
so
vi
lä
ge
d
si
e
i
m

190

his
lor
ka
tyr
kri
hå
lig
än
vid
tar
hö
at
kri
loh
am
utg
ve
get
Ne
his
bu
kän
get
lat
kri
me
su
gre
lär
Ar
ur
Ro
tar
Br
get
kr

Jakten efter slavarerna som flydde med "den underjordiska järnvägen" till Kanada. Samtida teckning ur The Liberator.

stroken, de stilla och beskedliga, som inte visste något, inte ville blanda sig i världens affärer och inte kunde förbittras.

Stereotyperna skärptes och blev omfattade i allt vidare kretsar. Sydstatsmannen blev i egna ögon traditionens försvarare, en engelsk gentleman, ridderlig mot kvinnor, mild mot slavar, en duellant och hjälte bland män — i Nordens ögon en obildad och lat godsägare eller en rå slavdrivare. Nordstatsmannen blev i sin spegel framstegets man, den puritanske arbetaren med ett stänk av Emerson — i Södern en hård affärsman, en yankee, så ofta kallad "dam' yankee" att ungdomen i Södern trodde att "dam' yankee" var en beteckning för alla mäniskor i norr.

Då det efter kriget mot Mexiko gällde att i unionen inordna de enorma erövringarna skärptes konflikten. Den stora kompromissen av år 1850 gav andrum, men snart kom nya spänningar. Hur skulle territorierna organiseras, skulle man förbereda slavstater eller fria stater eller låta nybyggarna bestämma? Där om handlade de storslagna senatsdebatterna omkring 1850 med Webster, Clay och Calhoun som kämpar och förebilder — debatter där bildning, passion och taktik firade några av retorikens stora triumfer. I territoriet Kansas började, trots regeringens och kongressens medlingsförsök, ett krig i litet format mellan invandrare från Södern och Norden; det talades om "det blodiga Kansas", men striderna där var blott ett förspel till katastrofen.

De professionella, religiösa och

35. De professionella, religiösa och politiska organisationerna tjänstgjorde länge som brobyggare och medlare. Men under 1840- och 1850-talen slogs de sönder. Yrkesgrupperna klövs i regel först; de stora "conventions" av handelsresande, lärare, läkare, jordförsäljare, som är typiska för amerikansk gemytlighet och solidaritet, uppdelades i föreningar för Norden och Södern. Sedan konturen till religionerna; baptister och metodister — de särskilt i Södern dominerande samfundet — splittrades efter politiska gränslinjer i kyrkor som fördömde eller försvarade slaveriet i Guds namn. Längst höll politikerna ut; hur skulle man kunna välja en president, organisera unionsstyrelsen, hålla själva staten samman, om inte partierna verkade inom hela unionen och representerade koalitioner mer än åskådningar? Under årtionden var de båda stora partierna, demokraterna och whigs, kapabla att strida om makten utåt att ta ställning till slaverifrågan och under bevarande av stora väljargrupper på båda sidor om stridslinjen.

Vändpunkten kom med det republikanska partiets bildande 1854. Partiet var ett rent nordstatsparti; det avvisade inte slaveriet i Södern, men motsatte sig slaveriets införande i alla territorier, och en stor del av partiets ledare var i själva verket klara motståndare till slaveriet över huvud. Whigpartiet smälte bort inför konflikten skärpning, demokraterna höll med svårighet samman några år, trots motsättningarna mellan den extrema sydstatsriktningen och den moderata nordstatsriktningen, till större delen representerande nyligen inflyttade arbetare i storsäderna. Vid 1856 års presidentval segrade demokraterna. Kort därefter kom ett utslag av högsta domstolen (i Dred Scott-målet) som tillspetsade läget genom declarationen att slavar liksom all annan egendom enligt unionens författning kunde föras vart som helst; enligt denna princip skulle alltså slaveri bli tillåtet inom territorierna, ja, till och med i de fria staterna. Vid 1860 års partikonvent träffades det reella avgörandet. Republikanerna stod kvar på sitt tidigare program och nominerade en kompromisskandidat, Abraham Lincoln, från den dåvarande väststaten Illinois; Lincoln var säkerligen ärlig då han ställde unionens bevarande före slaveriets upphävande, men om hans ovilja mot slaveriet fanns inget tvivel. Det väsentliga var att det demokratiska partiet bröts sönder; sydstatsriktningen ställde sig på Dred Scott-utslaget linje, medan nordstatsgruppen med partiets store vältalare Stephen Douglas i spetsen intog en oklar mellanståndpunkt. Valsystemet gav ett överdrivet uttryck åt konflikten. Lincoln segrade i nästan alla nordstater, om också i regel med knapp majoritet, sydstatsdemokraterna i nästan alla sydstater; nordstatsdemokraterna vann, trots ett vida större röstetal än sina

tidigare partivänner i söder, blott några få elektorsplatser.

Därmed inträdde en ny kristallisation. Sydstaterna utträdde ur unionen, därför att de inte längre kunde påräkna hjälp av nordstatsdemokraterna; först kom bomullstaterna längst i söder — med en befolkning på 5 miljoner och nästan hälften negerslavar — sedan en rad gränstater, med det "gamla ärorika Virginia", som till belöning fick ha styrelsens säte i Richmond. Lincoln, tveksam, benägen att kompromissa, men driven av den republikanska segrersorganisatorer, beslöt att unionens fasta platser i Södern inte fick uppge. Därför måste Fort Sumter utanför Charleston i Syd-Carolina undsättas; undsättningsaktionen ledde till att fortet angreps och erövrades, och därmed började kriget.

HERBERT TINGSTEN